

sih judi, ke čejo tau Italije simpre uariti po našin, an čejo, ke tau naši Region na se rišpeta naša basieda, naš človek, naša zemja, naša ražun . . .

In še v rezijanskem narečju:

. . . Tana ti valiki horici tana Ravanci je bila na valika lipa. Naha tympa naši ta stari so se nalažali tapod jiso lipo anu ni so si pravili od naših reči anu so pěli naše uyžice . . .

Pavle Merku

RIBIČ IN RIBIČI V STOCKHOLMU

Zapiski z 43. mednarodnega kongresa PEN, s simpozija o prevajanju in drugih srečanj

Ribič, ki je pred starim parlamentom v Stockholmu, kjer smo zasedali, metal v vodo mrežo, ni nikoli ničesar ujel. A najbrž je še bolje tako. Vsaj za ribe. Tudi revni so včasih bogatejši od bogatih: Norvežani so prav tiste dni kupili večino delnic švedskega volvo. Literarna tema, okrog katere smo se sklanjali tri dni na kongresu PEN, pa je pri vsej težnji pisatelj, da bi igrali čim večjo vlogo v javnosti, bila: »Zakrinkana literatura«.

Per Waestberg, predsednik švedskega PEN, je odkril, da si je temo pravzaprav izposodil leta 1965 na Bledu, ko je za takratno kongresno mizo s temo »Vloga pisatelja v sodobni družbi« Arthur Miller dejal: »Vsi mi se pravzaprav srečujemo zakriti. Samcati in neopazni stojimo začarani pred vprašanji življenja in smrti, pomembnosti in brezpomembnosti; toda ko se soočamo, le prevzemamo neke odgovore, ponose in sumničenja, raznovrstne krinke gotovosti. Toda če ne bi bilo dvoma, ne bi bilo literature. Pisatelji nismo nič drugega, kot tisti član človeštva, ki si upa trepetati javno in s pogumom izražati svoj izziv brezpomembnosti in praznoti.«

Waestberg je stockholmsko temo razjasnil in zapletel hkrati. Je mar lite-

ratura s krinko že preprosto to, čemur pravimo: dobra knjiga za slabe dni? Ali imajo morda prav tisti, ki trdijo, da se danes družbena filozofija vse bolj skriva pod plaščem literature? Za francoskim strukturalistom Barthesom je ponovil, da sodobni pisatelj lahko pobegne jezikovni predirljivosti konvencionalno buržoazne ideologije samo s pretvarjo in parafrazo. Danes imamo bolj v ospredju intelektualne razgovore kot domišljajske igre. Resnica in lepota ne pripadata svetu izvedenskega znanja. Nič čudnega torej ni, če tudi pisatelja zamikajo šokantni prijemi in senzacije, da bi sodeloval v splošnem hrušču.

Medtem ko je bil 43. mednarodni kongres PEN konec maja, sem bil v Stockholmu letos tudi že dobre tri mesece prej, še preden je v nenadnem nastopu vročega vremena začelo zeleneti drevje. Konec januarja je bil namreč pri Švedskem institutu simpozij na temo »Prevajanje in razširjanje literarnih del iz območja manj razširjenih jezikov«. Poleg Švedov in nas iz Jugoslavije (iz Beograda, Skopja in Ljubljane) so bili navzoči še Finci, Poljaki, Madžari, Nizozemci in Belgijci (Flamci), medtem ko prav tako povabljeni Portugalci niso mogli priti. Državni podsekretar v švedskem ministrstvu za prosveto in kulturo, mladi Bert Levin, ki je vodil švedsko skupino na simpoziju, me je ljubeznivo uvedel tudi na poseben razgovor k švedskemu ministru za kulturo Janu Eriku Vixtrömu. Ker moj takratni razgovor zaradi poznejše afere z zloglasno ustaško oddajo na švedski televiziji ni bil objavljen v našem tisku in ker bi zdaj naši zdomci, zlasti slovenski s peticijo za slovenske radijsko-televizijske oddaje v slovenščini, radi prišli v avdienco prav k Vixtrömu, naj iz tega svojega obiska vsaj zdaj povzamem nekaj misli.

»V primeru Švedske res ne bi mogli govoriti o boju za blaginjo, pač pa o boju proti neenakostim, ki se v življenju kljub temu standardu pojavljajo«,

mi je med drugim odvrnil Jan Erik Vixtröm, ko me je sprejel v svojem delovnem kabinetu v Stockholmu.

Ker sem na sprejemu pri ministru opazil, da je — podobno kot sicer mnogi švedski funkcionarji — Vixtröm sorazmerno mlad, sem takoj začel z vprašanjem, če je na Švedskem po izmenjavi vlade, čeravno je bolj konzervativna, in posebej v kulturi prišlo do zamenjave generacij.

»V tem pogledu gre za naključje«, je menil minister. »Važnejša prelomnica pa se mi zdi to, da je parlament pred nekaj leti začrtal novo kulturno politiko in je tudi sedanja vlada to v glavnem povzela. Gre za načela kulturne politike, ki naj bi prispevala k večji enakosti ljudi v smislu njihove svobode izražanja, priložnosti za ustvarjalno delo, odstranjevanju negativnih učinkov komercializacije, decentralizaciji kulturnih dejavnosti, upoštevanju zanemarjenih skupin, kulturno-umetniški prenovitvi, ohranjanju kulturnih tradicij ter izmenjavi idej in izkušenj na kulturnem polju prek jezikovnih meja. Posebej bi se ustavil pri odločitvi parlamenta glede regionalizacije kulture na Švedskem. Pred tem smo videli kulturo le v nacionalnem okviru, podpirali smo nacionalno opero, osrednje gledališče in druge osrednje ustanove. Zdaj pa smo gledališke, glasbene, muzejske in druge ustanove prenesli na pokrajine in mesta. V zvezi s tem pa je bil seveda ustanovljen tudi osrednji nacionalni svet Švedske, ki skrbi za koordinacijo državne politike na področju kulture. Za to kulturno politiko je zelo pomembno, da so se različne stranke v osnovi strinjale in med njimi ni velikih razlik v stališčih.«

Ko pa sem ga vprašal, s kakšnimi sredstvi razpolagajo v skupnem švedskem proračunu za kulturo, je Wixtröm odvrnil: »Državni proračun za kulturo znaša letno okrog 900 milijonov švedskih kron, k temu pa je seveda treba prišteti prav tolikšno vsoto, ki se od-

merja kulturi na regionalni in lokalni ravni.«

Ko je minister govoril o ponovnem vzgonu na Švedskem kljub dušitvi civilizacije in najnovejšim gospodarskim zagatam, je poudaril: »Kultura ima še veliko področje dela, saj veliko vemo o materialni blaginji, zelo malo pa o notranjem doživljanju ljudi, zato tudi mnogi umetniki prihajajo na Švedsko, da bi na tem križišču reševali probleme. Kar pa zadeva umetniška izražanja, je res, da se je zanimanje ljudi za nekatere kulturne zvrsti v zadnjih letih močno povečalo. Zlasti za opero ali gledališče nasploh vstopnic skoraj ni mogoče dobiti, ker so vse razprodane že veliko vnaprej.«

O etičnih pogojih kulture je minister v razgovoru nadaljeval: »Etični vidik moramo v kulturi seveda upoštevati že znotraj Švedske glede na različna narčja in raznolikost sploh, še posebej pa tudi glede na najrazličnejše skupine priseljencev, ki v zadnjem času prihajajo na Švedsko. Prav to nam ponuja dopolnilno univerzalistično in hkrati etično gledanje na kulturo.« V zvezi z vprašanjem o svobodni izmenjavi idej in izkušenj v kulturi je Wixtröm dejal, da so Švedi seveda za to menjava. »Žal le, da nekateri drugi niso za to. Mi pa nismo za to, da bi država kulturo krmarila; država naj kulturo samo podpira, ne pa vodi.«

Razgovor sva zaključila s temo jugoslovansko-švedskih odnosov.

»Ti odnosi so dobri. Pri tem je treba upoštevati, da je na Švedskem veliko Jugoslovancev, in to je prva odgovornost, ki jo imamo v švedsko-jugoslovanskih odnosih. Ti ljudje naj ohranijo svojo kulturno strukturo, hkrati pa naj se integrirajo v družbeno življenje Švedske. Tako se lahko obogatimo vzajemno. Kot nas veseli, če priseljenci ohranijo svoj jezik, bi po drugi strani seveda želeli, da so tudi vse bolj aktivni v švedskem dogajanju. Kar pa zadeva kulturno sodelovanje med obema drža-

vama, je prav tako pomembno osebno sodelovanje med ustvarjalci samimi, kot pa samo med vlada. Mi to sodelovanje kot vlada podpiramo, tudi gmotno, vsebinsko pa morajo kulturno menjava izpolniti predvsem prizadete kulturne organizacije.«

*

Na posvetovanju predstavnikov literatur tako imenovanih malih narodov smo seveda kaj hitro prišli do skupnega jezika in razglasitve solidarnosti. Pokazalo pa se je ne le to, da so manjši narodi z manj razširjenimi jeziki prizadeti pri prevajanjih v tuje jezike, ampak da često tudi sami med seboj vzajemne zveze zanemarjajo in prevajajo samo iz literatur svetovno najbolj razširjenih jezikov. Mali narodi so že tako zastopavljeni in izkoriščani, s tem pa sami svoj položaj še bolj izpodkopujejo, zato bi se morali vsaj mali narodi med seboj povezati v vzajemnimi literarnimi mostovi, pri čemer bi s pomnoženimi prevodi dobili tudi toliko močnejšo odskočno desko v svetovni prostor. Navedel sem anekdoto, ki jo je nekoč pripovedoval Ivo Andrić o svoji materi. V vasi, kjer je bil en sam telefon, so jo klicali na pošto zaradi telefonskega poziva. »Jaz vas že razumem, a vtis imam, da me vi sploh ne slišite,« je kričala v slušalko Andrićeva mati. Po statistikah, ki sem jih dobil v Zveznem zavodu za mednarodno kulturno sodelovanje v Beogradu, smo v Jugoslaviji v času od helsinške do beograjske evropske konference prevedli in objavili dvajsetkrat toliko literarnih del iz tujine, kot smo v tujino svojih del lahko plasirali. Glede postopka, kako podpreti posledaj bolj organizirano vzajemno prevajanje iz literatur malih narodov, sta se sicer kazali dve različni poti — ali subvencioniranje pri odhodu, kar vsebuje vidik propagiranja domače literature za izvoz (na tem stališču stojijo vzhodne dežele, pa tudi Nizozemska), ali subvencioniranje pri vstopu z upošteva-

njem tržnega vidika dežele, kjer bo prevod izšel (za kar se zavzema npr. Švedska). V obeh primerih pa je za dosego učinkovitosti seveda potrebna recipročnost. Začeta skupnost, ki smo ji v Stockholmu položili temelje in ki se bo v smislu poznejših dogovarjanj še razširila ter dosegla tudi pokroviteljstvo UNESCO, naj bi dobila še trdnjše oblike in konkreten program prihodnje leto, maja 1979 na Bledu v okviru sicer tradicionalnega mednarodnega pisateljskega srečanja v organizaciji slovenskega centra PEN in Društva slovenskih pisateljev. Takrat naj bi tudi že izbrali dela za prevajanje in objavo prve knjižnice iz literatur malih evropskih narodov, ki naj bi izšla leta 1980, v letu, ki naj bi bilo v smislu jugoslovanskega predloga na beograjski konferenci o evropskem sodelovanju in varnosti razglašeno za leto kulturnega sodelovanja v Evropi.

*

Najpomembnejši iztržek za nas na 43. mednarodnem kongresu PEN, ki je bil od 21. do 26. maja letos v Stockholmu, je bil gotovo soglasen sklep kongresa, da imajo štirje jugoslovanski centri PEN, to je slovenski, hrvaški, srbski in makedonski, posledaj namesto dveh glasov — štiri. S tem smo uresničili zahtevo, ki smo jo ponavljali že vrsto let na vseh zasedanjih. Sedanji sklep je bil dejansko tudi priznanje našim centrom za plodno delo doma in v tujini. V načelu ima sicer vsak center svoj glas, toda vselej ni tako, zlasti v večnarodnostnih državah pride včasih do zapletov. Francija ima na primer še vedno en sam glas; ZDA imajo, glede na geografske razdalje, dva centra, enega v New Yorku, drugega v Los Angelesu. Nemci razpolagajo z dvema centroma glede na državopolitično delitev na ZRN in DDR. V Švici sta poleg romanskega oziroma retomanskega centra dolgo obstajala še kar dva nemška centra, eden v Zürichu, drugi

v Baslu, vendar sta oba praktično zamrla, pa tudi sicer Švicarji niso razpolagali z glasom za vsak center. V zadnjem času pa je sploh v zraku bojazen, da bi z morebitnim vstopom sovjetskih pisateljev Sovjetska zveza utegnila zahtevati dvajset do trideset centrov in glasov. Centri se namreč po pravilu ustanovljajo po jezikovno narodnostnem, ne pa državnem načelu. V tem duhu me je tudi maloobetavno odpravil predsednik retoromanskega centra v Švici André Peer, čeprav mi je hkrati z vso simpatijo za slovensko literaturo podaril knjižico svojih, v retoromanščini pisanih poezij »Il Chomp sulvadi«. Toliko bolj presenetljivo uspešen je torej bil s postopkom v naš prid nam zelo prijateljsko naklonjeni mednarodni predsednik PEN, znani perujski pisatelj Mario Vargas Llosa, ki je našo zahtevo postavil na glasovanje kar brez razprave, zgolj kot pravico in priznanje.

Kongres PEN v Stockholmu, za katerega smo pričakovali, da bo po kongresu v Avstraliji z ožjo in sorazmerno bolj desničarsko udeležbo predstavljal bolj razširjeno in bolj demokratično prizorišče, pri vsej udeležbi okrog 60 centrov oziroma dežel še vedno ni mogel zlomiti vseh blokovskih spon. Z razvlečenimi in zaostrenimi razpravami okrog proceduralnih in prestižnih vprašanj je že takoj v začetku kazal žalostno razdelitev sveta. V tem ozračju so, z redkimi izjemami, tudi zahodnjaki in vzhodnjaki vsak po svoje izrabljali usodo mnogih v tem ali onem totalitarnem sistemu zaprtih pisateljev in vprašanje svobode izražanja. Pri tem je bilo značilno, da se je Zahod odkriteje opredeljeval za vsakdanje politično gledanje na literaturo. Vzhod pa za nekakšno profesionalno izolacijo literature in z njo zvezanih pisateljskih vprašanj. Kljub temu pa se je le pokazalo, da prijemi hladne vojne v pisateljskem krogu ne morejo pognati korenin in da vse kljub vsemu veže neki skupnostni,

človeški pristop. Kljub vsem svojim slabostim je PEN edina svetovna pisateljska organizacija, zato mora postati še bolj univerzalna.

S toliko večjim zadovoljstvom smo torej sprejeli v PEN nekatere nove centre. Toplo smo pozdravili zastopnike obnovljenega španskega centra, ki ga je nekoč odpravil Franco. Potrdili smo oživitev zamrlega centra v Johannesburgu v Južni Afriki pod vodstvom naprednih črnskih pisateljev v izgnanstvu. Po dveletni suspenziji centra PEN v Čilu zaradi sodelovanja z nasilnim vojaškim režimom generala Pinocheta smo nekatere kolaboracioniste izključili, izkazali pa zaupanje v novi odbor pod vodstvom pisatelja Antonia Undurrage, ki bo v mejah možnosti poizkušal razširiti svoboščine in se zavzeti za preganjane pisatelje v Čilu. Poleg potrditve novega, že drugega centra v Mehiki, v kozmopolitskem literarnem naselju San Miguel Allende ter obnove centrov v Kolumbiji in Zürichu, smo nelagodno obravnavali prošnjo nekaj sto vietnamskih pisateljev v tujini, ki hočejo, baje zaradi pregonov pisateljev doma v osvobojenem Vietnamu, ustanoviti svoj pisateljski center v tujini. Skupno z danskim kolegom sva vendar dosegla odložitev tega sklepa, ki naj bi dal možnost pisateljem v Socialistični republiki Vietnam, da se po tej strahotni vojni vendar najprej sami organizirajo, notranje vzdušje izboljšajo in mednarodno povežejo. Po drugi strani so literarne brošurice, ki so jih delili na kongresu člani latvijskega, estonskega in litvanskega centra ob 50-letnici njihovih, danes še vedno živih izgnanskih centrov, govorile o tem, kako zgodovina, pa čeprav revolucionarna, včasih zada posameznim malim narodom in njihovim ustvarjalcem še dolgo nezaceljene rane. V teh knjižicah ni bila objavljena samo grenka literatura emigrantov, ampak tudi nekaterih, ki so zatrti umrli doma, npr. latvijskega pesnika Janisa Medenisa, ki je, potem

ko se je vrnil iz Sibirije, izčrpan, čeprav končno rehabilitiran, umrl leta 1961 v Rigi: »Prihajam k vam po Mlečni cesti in vaš dih me ogreva.«

*

Predsednik švedskega PEN, pisatelj Per Waetsberg, se je glede na to, da je kongres zasedal v starem parlamentu, ki je trenutno v adaptaciji, zaradi česar smo vstopali skozi zadnja vrata, pošalil, češ: literatura lahko stopa v družbo vedno samo pri zadnjih vratih. Kljub temu je bilo jasno, da se vsi na tak ali oni način borimo za ta vstop v veliko dvorano. Tudi sam sem z zadoščenjem za svoj slovenski center vzel na znanje, da so me skupno s predsednikom madžarskega PEN, Ivanom Boltizsarjem, predsednikom ameriškega PEN, Richardom Howardom, in generalnim sekretarjem domačega, švedskega PEN, Thomasom von Wegensaakom, izvolili za predsednika ene izmed štirih sej literarnega zasedanja na kongresu s temo »Zakrinkana literatura«.

Okrog 50 pisateljev se je razgovorilo v štirih krogih za mizo, ki ni bila ravno okrogla. Medtem ko so se evropski in ameriški avtorji pretežno razpeli v formalističnih, estetskofilozofskih vprašanjih, afriški in južnoameriški pisatelji tudi v okviru te teme niso mogli mimo svojega osnovnega vprašanja, ki je boj za nacionalno in socialno osvoboditev.

»Ničesar ni bolj bedastega kot trditev, da je literatura mednarodna umetnost«, je spoznal Anglež Anthony Burgess. »Vsi enako kadimo, govorimo pa različno. Jezik je zelo neprikladen medij. Ko sem prevajal Elliota v malajščino, so se mi bralci uprli, češ: zakaj bi bil april najbolj zoprn mesec, ko so pa na ekvatorju vsi meseci enaki! Če bi se pisatelj hotel danes razkriti, bi moral namesto besed vse bolj uporabljati sliko.«

Švedska profesorica Westman-Berg nas je preplavila s podrobnim seznamom ženskih literarnih psevdonimov

od antične Sapho do sodobne švedske avtorice Sun Axelsson, žensk, ki so se zaradi enakopravnosti svojega peresa morale zatekati pod plašč — moških psevdonimov.

Turek Cetin Altan je obstal na pol poti v svoji analizi avantgarde, češ da je le-ta vselej poizkušala prebiti zvočni zid nerazumljivosti in doseči množice, da pa v tem ni uspela. Čeprav sta madžarski pisatelj Konrad Gyorgy in nemški pisatelj Günther Künert, ne-avantgardista, sta se pogumno odrezala. »Krinke si natikamo zato, da bi jih pozneje odlagali«, je ugotovil Madžar. »Krink je toliko, kolikor je človeških odnosov. Vsak družbeni sistem ima svojo ikonografijo.« Pisatelj iz NDR pa se je predstavil: »Pisatelji se moramo vselej zakrinkati, če hočemo ohraniti obraz. Nekaj malega vem tudi o kozmetiki.«

»Tako imenovano frankofonstvo spreminja afriške črnske pisatelje v povsem odvisne ustvarjalce francoskega sveta in njihove kritike. Po eni strani nas imajo za drugorazredne, manj izvirne, po drugi pa razpolagajo z nami, kot da bi bili njihovi. Medtem ko so mi v začetku očitali, da v svojih delih razodevam sovraštvo proti belcem in sem pol politične upornosti, skušajo zdaj v mojih delih povsem zabrisati moj angažirani politični protest in neki profesor me je celo primerjal s Homerjem... Za črnkega pisatelja iz Afrike obstaja samo ena pot, če se hoče ubraniti obrobništva, to je, da je hkrati ustvarjalec in hkrati bojevnik«, je razmišljal kamerunski pisatelj Mongo Beti.

Čilski pesnik Ariel Dorfman je tako kot številni drugi begunci iz sedanjega Čila pod Pinochetovo diktaturo osvetlil krinko z vidika boja proti nasilju: »Medtem ko je ljudem treba resnico povedati, je treba uporabiti v ta namen tako obliko, da je topoglavi policaji ne razberejo.« Kot primer je navedel pesem »Helikopterji«, ki jo je navdušeno

sprejela šesttisočglava množica v Santiagu, medtem ko je cenzura ni domela. Grozeče vrtenje helikopterskih propelerjev je s prisposodbo in zvokom besed povsem ponazorila grozljivost Pinochetovega režima, ki se je spustil nad čilske ljudi.

Znani švicarski pisatelj in dramatik Max Frisch je zanikal potrebo po neposrednem angažiranju in menil, da je angažiran že v tem, ko piše. »Franco je štirideset let gospodoval. Picassova Guernica ga pri tem ni ovirala. Umetnost torej ni protisila. Toda slika Guernice je še, medtem ko Franca ni več.« Po njegovem je med družbo in literaturo nesporazum, kadar prva od druge terja, da bi morala biti neposredno politična in vzgojna. »Poezija ne trpi nobenega drugega opravičila razen same sebe. Beckett je velik poet, čeprav se neposredno politično ni izražal; velik poet je tudi Brecht, čeprav se je neposredno politično izražal.«

Toda celo ženskolasi ameriški pesnik John Gardner je moral priznati: »Noben dober pisatelj, pa če še tako pesimistično čuti, ne more dopustiti poraza človeštva. Ne trdim, da bi moral biti pisatelj političen v svojem delu. Naj piše karkoli. Toda političen mora biti v enem: zavedati se mora, da je pisateljsko delo družbeno in zbirno. Kot pisatelji vsi skupaj delamo za spreminjanje sveta.«

V zadnjem krogu sem zato skušal vplesti tudi sam nekaj pripomb. Ali ni že vsaka literatura tako imenovanega malega naroda že po sili razmer zakrinkana, ker je svet ne pozna? In vendar je moral Prešeren svojo Zdravljico zakrinkati, pa še ni bilo dovolj pred avstrijsko cenzuro. V minuli vojni za obstoj slovenskega naroda pa ni bila zakrinkana samo ta Zdravljica, ampak je v ilegali rastla vsa partizanska literatura. Žal so po vojni marsikateri etikete revolucije in svobode zlorabili, bodisi da je šlo za družbeno rušilno poezijo v Italiji ali še posebej za pri-

mer švedskega televizijskega realizatorja Bengta Joransona, ki je pod pliščem boja za svobodo izražanja, z oddajo o ustaških teroristih v bistvu pozval na agresijo zoper miroljubno Jugoslavijo. A kot bi bilo najbrž koristno, če bi tudi v vsakdanja množična občila, zlasti tisk, namesto senzacionalnosti tihotapili več literature, tako je vprašanje, če je zgolj formalistična, hermetično zaprta literatura brez odmevnosti sploh kaj drugega kot zgolj naličje.

*

Na slavnostnem banketu v dvoranah stockholmske mestne hiše, kjer imamo tudi večerje po razdelitvi Nobelovih nagrad, mi je poljsko-ameriški pisatelj Antoni Gronowicz prinesel pokazat kopijo pisma, ki ga je poslal uredniku »New York Timesa« v protest proti uvodniku o nevtronski bombi. »Ali bi mojo najnovejšo dramo »Rocos«, ki nastopa proti temu uničevalnemu orožju, vzeli v repertoar tudi pri vas, v Jugoslaviji?« Medtem ko mi je šef germanistične katedre na stockholmski univerzi, profesor Gustav Korlen, zagotovil vse svoje razumevanje za jezikovne in narodnostne pravice koroških Slovencev v Avstriji, češ da so mu razmere znane, sva z velikim švicarskim pisateljem Maxom Frischom, kandidatom za Nobelovo nagrado, nadaljevala pomenek o njegovem literarnem delu. V svojem zadnjem objavljenem tekstu se je skušal pogovarjati z mrtvimi, tudi z Leninom. »Ne, pipa, ki jo vlečem, me ne pomirja; je le znamenje nemira. Sicer pa, kadar pišem, delam to redno, marljivo. Med pisanjem nisem nemiren. Nemiren postanem le, če nekaj časa ničesar ne pišem.« Bežno je bil pred mnogimi leti že dvakrat v Jugoslaviji, a prihodnje leto na Bled bi spet prišel.

Francosko pišočič švicarski pesnik Raymond Tschumi, s katerim sem delil sobo v hotelu, je vsako jutro telovadil. Bajе tudi najlepše pesmi piše, če se poprej povzpne po naporni, samotni

hoji na planinski vršac. Ponavljal mi je svoja ne povsem nova odkritja o ustvarjalnem procesu, ko iz osebne izkušnje in ljubezni preideš v zadnjo stopnjo transparentnosti in vsesplošnega komuniciranja, ko greš iz samega sebe. »Kljub zakrinkanosti mora literatura dati danes človeštvu nekaj svetlobe«, je razmišljal. Posodil mi je svojo zajetno knjigo z znanstveno diagramsko analizo literarnega ustvarjanja: »Danes v svetu vse bolj zija prepad med znanstveno in umetniško kulturo. Če ne bomo, z namenom, da ta prepad premostimo, mi umetniki sami svojo umetnost znanstveno obdelali, bo to storila s svojih vidikov z nami znanost in nas zdobila.«

Pri vsej gostoti programa nisem mogel pozabiti Župančiča in zdomcev,

rojakov na Švedskem. Po Župančičevem večeru sem se še dolgo zadržal med njimi. Pokazali so mi svoje glasilo »Naš glas«. Pravili so mi o svojem skupnem slovensko-jugoslovansko-švedskem zborniku poezije »Na razpotju — Vid skiljevägen«. Iz zdomske pesmi Toneta Jakšeta sem si prepisal konec: »Vroči prepoteni asfalt Evrope, položen na plasti strnjene krvi, razpet od vzhoda do zahoda, od severa do juga — bodi mi brat!« in začetek podobne pesmi o vrnitvi Jana Zavadlova: »Vračam se k tebi, dežela moja, v razorani laz, v presranjani kraj.«

Koliko stvari iščemo tam, kjer jih ni. Ribič v morskem rokavu pod parlamentom je zlezal iz čolna praznih rok.

Bogdan Pogačnik

LOJZ KRAIGHER, ZBRANO DELO

Književnost

Druga knjiga Kraigherjevega zbranega dela prinaša, tako kot je bilo že v načrtu celotne izdaje avtorjevega opusa pojasnjeno, še zadnjo dramo — Na fronti sestre Žive in mladostno prozo (z nekaj teksti iz nekoliko mlajšega obdobja), napisano do osrednjega romana Kontrolor Škrobar. Dodatek pa razkriva tudi nekaj pisateljevih besedil iz rokopisne zapuščine. Urednik Kraigherjevega zbranega dela je dramskim in proznim tekstom prispeval obsežne, šestdeset strani obsegajoče opombe in razlago, s čimer se do podrobnosti razjasnjujejo okoliščine literarnozgodovinskega pomena.

Osrednji in hkrati uvodni del knjige pripada pisateljevi drami Na fronti sestre Žive. Delo, zasnovano v letih prve svetovne vojne, med leti 1916 in 1918, napisano pa v drugi polovici leta 1927,

je izšlo leta 1929. Še pred izidom je avtor pripravljajl prevod v nemščino, a se ustavil že pri prvem dejanju. Po tridesetih letih pa je dramatik spremenil finale drame, mislil tudi na razširitev in predelavo v petdejanjo, vendar zamisli ni uresničil. Drama je naletela na odmev in zanimanje še pred natisom (pisma dr. Danila Lokarja, Franceta Bevka, Frana Albrehta, Juša Kozaka, Staneta Meliharja, Milana Skrbinška). Kritički sprejemi knjige v Slovencu (Silvester Škerl), Jutru (Božidar Borko), Novem listu (Anton Kacin), Ljubljanskem zvonu (Josip Vidmar), Domu in svetu (France Koblar) in drugih listih so poudarjali Kraigherjevo zvestobo svoji že znani temi o spolnosti in ljubezni, ki pa prepušča končne odločitve in efekte bralcu samemu. Kritike so opazile pomanjkljivo dramaturgijo: »zapletljajev ni, vloge so razdeljene in osebe tečejo druga poleg druge, ne da bi prišlo do enega samega prizora, do ene same dramatične iskre« (S. Škerl), drama z enim samim konfliktom med možem in ženo (J. Vidmar), »ne konflikt te drame ne njene

* Lojz Kraigher, Zbrano delo 2, DZS Ljubljana 1978, glavni urednik Anton Ocvirk, knjigo pripravil in opombe napisal Dušan Moravec, str. 363.